

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Багмет Ксенії Вікторівни

на тему: «Державне регулювання інституційних змін соціального сектора національної економіки»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дослідження.

Довгострокова стійкість та ефективність національної економіки, моделі її економічного зростання безпосередньо залежать від якості інститутів. Сьогодні інституційні аспекти все актуальніше постають у контексті забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку, інклюзивного економічного зростання. Серед завдань, що є особливо актуальними і найбільш складними з точки зору традиційних ринкових механізмів, є завдання узгодження економічного розвитку та соціального прогресу. Коло цих завдань окреслене стратегічними документами розвитку України, зокрема Національною доповіддю «Цілі сталого розвитку: Україна», Проектом Стратегії сталого розвитку України до 2030 року тощо. Ці питання також знаходяться у фокусі досліджень та регулювання на наднаціональному рівні у контексті стабільності світового розвитку. Сьогодні стратегічне планування напрямів дій для вирішення найбільш нагальних проблем, що перешкоджають економічному зростанню та соціальній безпеці країни, розглядається як першочергове завдання системи державного регулювання національної економіки. Отже, потреба у нових механізмах державного регулювання, спрямованих на формування балансу між економічними та соціальними чинниками розвитку національних економік формує актуальну наукову проблему, на вирішення якої спрямована дисертаційна робота Багмет Ксенії Вікторівни.

Зв'язок теми з державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає пріоритетним напрямкам розвитку науки, узгоджується із завданнями, визначеними зокрема Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/201 від 12.01.2015 р.), проектом Стратегії сталого розвитку України до 2030 року «Україна – 2030» (Проект Закону України № 9015 від 07.08.2018 р.), Стратегічним планом ПРООН на 2018–2021 роки (рішення Виконавчої ради ПРООН 28.11.2017 р.) та ін.

Наукові дослідження, результати яких представлені у дисертаційній роботі, стали частиною науково-дослідних робіт, що виконуються у Сумському державному університеті. Окремі положення та висновки дисертантки відображено у звітах НДР за темами:

– «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання» (№ д/р 0118U003569) – пропозиції щодо оцінювання відносної ефективності державного регулювання соціального сектору національної економіки;

– «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» (№ д/р 0117U003935) – підходи до оцінювання взаємозв'язку між темпами економічного зростання національної економіки та динамікою розвитку складових соціального капіталу;

– «Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне моделювання та прогнозування» (№ д/р 0117U003922) – методологічний підхід до визначення потенційно можливих втрат, що є результатом неповного використання людського капіталу через незбалансованість розвитку соціального сектора національної економіки;

– «Методологічні основи забезпечення інституціонально-економічної стійкості підприємства» (№ д/р 0119U102422) – пропозиції щодо оцінювання соціальної цінності як інструмента узгодження економічних та соціальних інтересів стейкхолдерів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Вивчення дисертації, автореферату, опублікованих наукових праць засвідчило, що дисертанткою опрацьовано досить широкий перелік теоретичного матеріалу щодо досліджуваної наукової проблеми, значний масив статистичної інформації, обробка і аналіз якої здійснено за допомогою відповідних поставленим завданням методів. Серед основних методів дослідження слід відмітити зокрема: методи логічного узагальнення, наукової абстракції, аналізу та синтезу, системно-структурний, логіко-історичний, статистичний, порівняльний аналіз, метод аналогій, мінімаксний-метод, кореляційно-регресійний, крос-секційний та DEA-аналіз. Розрахунки здійснено з використанням пакетів програм: StataMP 13, MS Excel, DEAP Version 2.1. Це свідчить про глибокий рівень опрацювання наукової проблеми та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що вкладаєні у роботу.

Дисертаційна робота є структурно та змістовно узгодженою, мета, завдання дослідження, пункти наукової новизни та висновки формують цілісність і забезпечують повне та всебічне розкриття теми дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз наукових положень, рекомендацій та висновків, наведених у дисертації, свідчить, що науковим доробком здобувачки став значний перелік результа-

тів теоретичного, методологічного та практичного характеру, серед яких найбільш суттєвими та такими, що містять елементи наукової новизни, є такі:

1. Вперше запропоновано обґрунтування рівня соціально-економічної віддачі, що створюється у національній економіці в результаті функціонування системи надання соціальних послуг (с. 141-143, с. 151-154). Новизна авторського підходу полягає у поєднанні вартісних та невартісних характеристик функціонування цієї системи. Важливим науковим результатом є розроблена методологія розрахунку індексу якості соціальних послуг, який узагальнює кількісні індикатори, що характеризують результати розвитку таких складових соціального сектора національної економіки як: охорона здоров'я, освіта та соціальний захист (с. 128-139). Характер запропонованих показників дозволяє використовувати їх як таргети політики державного регулювання соціального сектора національної економіки, в тому числі як критерій оптимізації бюджетних витрат соціального спрямування.

2. Комплексність та багатоаспектність оцінок траєкторії інклюзивного економічного зростання національної економіки реалізується також у вперше розробленому дисертанткою підході до оцінювання динаміки економічного та соціального прогресу. Розроблений підхід передбачає поєднання аналізу конвергенції країн за розміром ВВП на душу населення та аналізу конвергенції інституційної якості соціального сектора. Вимірником інституційної якості соціального сектора авторка пропонує обрати індекс якості соціальних послуг, оскільки він містить соціальні та інституційні характеристики. Результати аналізу двох аспектів конвергенції, проведеного для 25 країн, є важливим емпіричним підтвердженням основного положення концепції інклюзивного економічного зростання – наявність економічного зростання не обов'язково означає зростання соціальних результатів. За результатами аналізу також виявлено фактори, що мають найбільший вплив на інституційну якість соціального сектора, відповідно до яких запропоновано напрями його державного регулювання (с. 160-174).

3. Важливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору є запропонована методологія інтегрального оцінювання ефективності державного регулювання соціального сектора національної економіки, що вперше запропонована дисертанткою. Використовуючи лінійне непараметричне програмування DEA, запропоновано у процесі оцінювання поєднати: відносну ефективність використання інституційного потенціалу соціального сектора національної економіки та відносну ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих у розвиток соціального сектора (с. 316-324). Розрахунки ефективності державного регулювання соціального сектора національної економіки, проведені на основі запропонованого дисертанткою підходу, дали можливість обґрунтувати стратегії державного регулювання соціального сектора та визначити резерв потенційного зростання якості соціальних послуг та резерв фінансових ресурсів, що може бути перерозподілений на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку соціального сектора (с. 325-327).

4. Необхідно відзначити вперше запропоновану дисертанткою теоретичну основу та методологію оцінювання незбалансованості розвитку соціального сектора національної економіки (с. 211-214). Авторкою запропоновано індикативне значення ВВП-розриву на душу населення, що є наслідком потенційно можливих втрат національної економіки через неповне використання людського капіталу внаслідок втрати потенціалу розвитку соціального сектора. Запропонований у роботі рівень таких втрат є комплексним показником – його оцінювання узагальнює вимірники рівня розвитку основних складових цього сектора, а саме соціального захисту на ринку праці, розвитку соціальної інфраструктури та соціального капіталу (с. 197-206). Запропонований підхід узгоджується із принципом багатовимірності інклюзивного економічного зростання, поєднує абсолютну вартісну оцінку та відносну оцінку розвитку соціального сектора національної економіки.

5. Запропонована методологія оцінювання потенційно можливих втрат національної економіки через неповне використання людського капіталу внаслідок втрати потенціалу розвитку соціального сектора стала підґрунтям для удосконалення теоретичних підходів та методичного інструментарію дослідження взаємозв'язку між економічними, інституційними та соціальними детермінантами його розвитку. Зокрема дисертанткою формалізовано залежність відносного рівня втрати потенціалу розвитку соціального сектора національної економіки та його складових від економічних, інституційних та соціальних факторів (с. 215-231).

6. Реалізуючи цілісне дослідження, спрямоване на вирішення поставлених у роботі завдань, дисертанткою удосконалено підходи до обґрунтування впливу інституційної якості на економічний розвиток країни, базуючись на оцінюванні інституційної комплементарності. Запропонований у роботі підхід ґрунтується на аналізі панельних даних і характеризує залежність якості соціальних послуг від якості базових інститутів національної економіки, яку оцінено на основі індикаторів ефективності державного регулювання, запропонованих Світовим банком. Включення до моделі показників економічної нерівності та економічного розвитку країни дало можливість комплексно дослідити взаємозв'язок між економічним розвитком та якістю інститутів та обґрунтувати напрями інституційних змін у національній економіці (с. 238-247).

7. Важливим результатом дослідження є удосконалене теоретико-методологічне підґрунтя дослідження ролі та місця соціального капіталу як інституційного чинника економічного розвитку. Запропонований дисертанткою підхід на відміну від існуючих спрямований на: 1) оцінювання зв'язку між динамікою економічного зростання та динамікою складових соціального капіталу шляхом побудови моделі панельної регресії; 2) оцінювання впливу якості державного управління, економічної нерівності, бідності та характеристики становлення інститутів на розвиток складових соціального капіталу на основі крос-секційної регресійної моделі. Як кількісні вимірники соціального капіталу національної економіки авторка використовує індекси соціального розвитку (Indices of Social

Development), запропоновані Міжнародним інститутом соціальних досліджень. На основі проведених досліджень дисертанткою обґрунтовано тип залежностей та рівень чутливості складових соціального капіталу від економічної динаміки на різних фазах економічного циклу, а також визначено прогностичні модельні значення зростання складових соціального капіталу внаслідок зміни рівня економічної нерівності та бідності в країні (с. 264-280).

8. У роботі запропонована удосконалена класифікація моделей взаємодії стейкхолдерів соціального сектора, що виникають в процесі реалізації соціальних програм та проектів за рахунок включення таких класифікаційних ознак як: «широта залучення стейкхолдерів», відповідно до якої моделі класифіковано на моно-секторальну і розподілену; «характер фінансових відносин», за якою моделі класифіковано як боргову, філантропічну, модель громадського інвестування, модель, засновану та власному фінансуванню, модель умовно-власного фінансування/інвестування; «характер підтримки з боку донорів/інвесторів» – модель з організаційною, фінансовою, інформаційною та комплексною підтримкою; «походження капіталу», за якою визначено публічну, приватну та змішану моделі (с. 304-309).

9. Дисертанткою обґрунтовано авторське трактування поняття «соціальний сектор національної економіки» як сукупності економічних відносин між різними типами інституційних одиниць національної економіки щодо виробництва, обміну та розподілу суспільних благ за умови, що учасники цих відносин мають пріоритет соціальних цілей перед економічними та мають інституційні обмеження щодо розподілу прибутків. Перевагою такого підходу на відміну від існуючих є фокусування на його економічних функціях для цілей державного регулювання. Таке розуміння соціального сектора у поєднанні з аналізом тенденцій, закономірностей та протиріч розвитку соціального сектора, основних інституційних та структурних змін у національній економіці та соціальному секторі дозволило розглядати соціальний сектор національної економіки за інституційною побудовою та функціональною структурою (с. 43-45).

10. Наукову цінність має уточнене авторкою трактування змісту державного регулювання соціального сектора національної економіки як складової структурної політики держави, що у довгостроковій перспективі спрямована на підвищення потенціалу інклюзивного економічного зростання шляхом розширення пропозиції соціальних послуг з боку суб'єктів соціального сектора, розвитку соціального підприємництва, зростання продуктивної зайнятості через розвиток кооперативних форм підприємництва, зменшення трансакційних витрат (с. 86-87).

11. Важливим науковим результатом, який є вихідним пунктом для реалізації більшості завдань дослідження і дозволяє сформулювати цілісне бачення дисертаційної роботи, є теоретико-методичний підхід до трактування інституційної якості соціального сектора національної економіки. На відміну від існуючих підходів дисертантка визначає інституційну якість соціального сектора національної еконо-

міки як комплексну характеристику, яка поєднує у собі: 1) здатність соціального сектора забезпечувати надання соціальних публічних послуг відповідно до соціальних гарантій, 2) здатність інститутів соціального сектора реагувати на зміни зовнішніх та внутрішніх умов економічного розвитку, 3) узгодженість структури інститутів соціального сектора з чинною інституційною структурою національної економіки та здатність цієї структури до трансформації без втрати динамічної стійкості. Таке розуміння інституційної якості соціального сектора національної економіки дозволяє трансформувати концептуальне розуміння інституційної якості у конкретні вимірники, які пропонуються у роботі як таргети державного регулювання (с. 119-121).

12. Серед теоретичних результатів дисертаційної роботи необхідно відмітити обґрунтування ролі соціального капіталу як фактору розвитку національної економіки, його функцій (трансформаційну, інформаційну, мотивуючу), що пояснюється виходячи з триалістичності його сутнісних ознак, а саме як інституту, як фактора продуктивності та як суспільного блага. Такий підхід дозволяє розглядати соціальний як драйвер інклюзивного економічного зростання, через який інституційні імпульси трансформуються у додатковий ресурс, використання якого у конкретному інституційно-економічному середовищі забезпечує досягнення економічних результатів (с.260-264).

13. У роботі запропоновано концептуальні засади формування стратегії державного регулювання інституційних змін соціального сектора національної економіки. Авторський підхід базується на теоріях інститутів, інституційних змін та концепції інклюзивного економічного зростання. Згідно авторського підходу стратегія державного регулювання інституційних змін соціального сектора національної економіки передбачає створення інституційного та економічного середовища, в якому через розвиток ринково-когерентних та суспільно-когерентних взаємодій між державою, суб'єктами соціального сектора та комерційного сектора забезпечується поступовий розвиток інститутів співучасті та трансформація інститутів перерозподілу доходів з метою економічного зростання і соціального прогресу (с. 300-304).

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в поглибленні теоретичних підходів, що лежать в основі державного регулювання національної економіки (концепції інклюзивного економічного зростання, теорії інститутів, інституційних змін, теорії соціального капіталу) та створенні теоретико-аналітичної рамки для державного регулювання інституційних змін, що відбуваються у соціальному секторі національної економіки під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Практична цінність результатів дисертаційної роботи визначається можливістю використання теоретичних та науково-методичних положень, висновків, ре-

зультатів емпіричного аналізу у практиці державного регулювання національної економіки, що підтверджено довідками про впровадження результатів дослідження, надані Міністерством соціальної політики України (враховані пропозиції щодо впливу рівня економічної нерівності та бідності на соціальний капітал, довідка № 07/671 від 26.04.19); Комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів (пропозиції щодо переходу до європейської системи пільг, запровадження персоналізованої адресної допомоги окремим категоріям населення, довідка №04-30/15-194999 від 24.10.2019 р.); Сумським обласним центром зайнятості (пропозиції щодо впливу економічної нерівності та рівня безробіття на показники економічного зростання в Україні, довідка №07/671 від 26.04.2019 р.); ГО «Центр освітніх ініціатив» (пропозиції щодо моделей розвитку та співпраці громадських організацій з іншими стейкхолдерами в процесі державного регулювання соціального сектора національної економіки, довідка № 1 від 29.04.2019 р.). Також результати дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Сумського державного університету (акт від 27.05.2019 р.).

Необхідно зазначити також, що результати дисертаційної роботи формують підґрунтя для подальшого дослідження проблеми розвитку та регулювання соціального сектора та мають значний потенціал для впровадження у практику діяльності органів місцевого самоврядування, суб'єктів соціального сектора тощо.

Повнота викладу основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях.

Основні результати дослідження опубліковано у 40 наукових працях загальним обсягом 37,7 друк. арк., з яких особисто авторці належить 35,9 друк. арк., зокрема 1 одноосібна монографія, розділи в 1 колективній монографії, 26 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у інших наукових виданнях України та 2 статті у наукових виданнях інших держав (з яких 29 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, зокрема 3 – до бази Web of Science та SCOPUS,), 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій. У публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок дисертантки відображено повною мірою. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам МОН України.

Опубліковані праці повною мірою відображають наукові результати та положення, що містять наукову новизну. Вивчення дисертаційної роботи та автореферату свідчать про відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Автореферат достатньо повною мірою розкриває всі основні положення та елементи наукової новизни, містить висновки та рекомендації, і не містить інформації, яка не наведена у роботі.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

Відзначаючи високий рівень дослідження та ґрунтовність теоретичних, методологічних та методичних положень дисертації Багмет К.В., необхідно вказати на окремі дискусійні моменти, недоліки та зауваження, що мають місце в дисертаційній роботі, а саме:

1. Досліджуючи концепцію інклюзивного економічного зростання, здобувачка зазначає необхідність суб'єктивного оцінювання громадянами рівня власного добробуту для забезпечення багатовимірності на основі відповідних опитувань. Проте цей напрям не знаходить належного продовження у дисертаційній роботі.

2. У дослідженні економічної та інституційної конвергенції здобувачка використовує термін «конвергенція інституційної якості», хоча на нашу думку, більш коректним було би використати термін «конвергенція якості соціальних послуг» з огляду на зміст показника, на основі якого проведено аналіз (с. 161-163).

3. Дослідження здобувачкою гармонізованості розвитку соціального сектора національної економіки, що покладені в основу оцінювання відносного рівня втрати потенціалу його розвитку, базується на дослідженні трьох складових: розвитку соціальної інфраструктури, соціального захисту на ринку праці та соціального капіталу (с. 198-202). Вважаємо такий підхід дещо обмеженим, оскільки поза увагою залишаються такі складові розвитку соціального сектора як система освіти, інші аспекти системи соціального захисту.

4. У дослідженні соціального капіталу дисертантка досить ґрунтовно досліджує інституційні взаємодії, що дозволяє їй структурувати інститути за характеристиками впливу на соціально-економічну систему та один на одного, визначити такі характеристики інституційної структури як стійкість і мінливість (с. 191-192). Проте у подальших дослідженнях ці параметри не знаходять відображення ані в емпіричних дослідженнях, ані у розробленні концептуальних засад державного регулювання інституційних змін соціального сектора національної економіки.

5. Дослідження взаємозв'язку між рівнем економічного розвитку країн та динамікою розвитку їх соціального капіталу здобувачка здійснює без урахування лагів (с. 270-273), що є досить дискусійним, адже з огляду на індекси соціального розвитку, які обрано як вимірники соціального капіталу, зміни між цими двома параметрами вимагають певного періоду часу, що доцільно було б урахувати у побудованій моделі.

6. У дисертаційній роботі досить глибоко досліджено розвиток соціального підприємництва, як складової соціального сектора національної економіки (с. 66-77). На нашу думку, роботу суттєво б посилило обґрунтування рекомендацій щодо державного регулювання соціального підприємництва в рамках розроблених здобувачкою концептуальних засад державного регулювання інституційних змін соціального сектора.

Однак висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну оцінку роботи, високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного здобувачкою дослідження.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства науки і освіти України.

Дисертаційна робота Багмет К. В. є самостійно виконаною, завершеною в межах поставлених завдань науковою працею. Результатами проведених досліджень стали нові науково обґрунтовані результати щодо державного регулювання соціального сектора національної економіки.

Зміст та структура дисертації відповідає визначеній меті та поставленим завданням, повною мірою висвітлює основні аспекти досліджуваної наукової проблеми. Автореферат за змістом відображає основні положення дисертації, не містить інформації, яка не наведена у роботі. Основні положення роботи, що виносяться на захист, містять наукову новизну. Висновки та рекомендації є обґрунтованими, підтверджені відповідними розрахунками. Практичні рекомендації мають практичне значення і підтверджені довідками про впровадження.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті.

Робота відповідає вимогам пунктів п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (у поточній редакції), що висувуються до докторської дисертації, а її авторка – Багмет Ксенія Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

завідувачка сектору енергетичної безпеки
та енергозбереження відділу промислової політики
та енергетичної безпеки Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України,
доктор економічних наук, професор

Губарева
І. О. Губарева

Підпис Губаревої І.О. засвідчую, вчений секретар НДЦ ІПР НАН України
д.е.н., доцент Белікова Н.В.

